

Владимир Вукашиновић

Универзитет у Београду – Православни богословски факултет – Србија
e-mail: vvukasinovic@bfspc.bg.ac.rs

Зоран Ранковић

Универзитет у Београду – Православни богословски факултет – Србија
e-mail: zrankovic@bfspc.bg.ac.rs

НОВИ СРПСКОСЛОВЕНСКИ ИЗВОРИ ПОРЕТКА КРУНИСАЊА ЦАРА¹

Апстракт: Аутори у овом раду доносе седам нових рукописних и три стара штампана србуљска српска извора чина крунисања владара којима озбиљно проширују листу до сада познатих текстова овог чинопоследовања. Након кратког описа сваког од пронађених рукописа у раду се доноси текст чина крунисања владара из рукописа ДЕЧ 69 с краја 14. века заједно са различитим читањима из шест других новооткривених рукописа.

Кључне речи: Поредак крунисања, српски извори, рукописи, србуље.

*Са словенским литургијским споменицима стоји, несумњиво, најгоре. Они су најмање издавани и најређе коментирани... Наша љубав према историји и тешкоће издања наших старих дела начинили су нас једностраним, па смо највише држали до издања историчких списа. Као да и у литургијским саставима нема историје! Има је, и још како. Али ми, нажалост, нисмо доспели до издавања свих важних наших литургијских састава, чак ни до опширних описа њихових рукописа с добрим коментаром (Радојчић 1948, 74)
Н. Радојчић*

Српскословенски преписи чина крунисања цара које ћемо овом приликом упоредити налазе се у седам српских средњовековних рукописних зборника, а представићемо их по хронолошком реду почев од најстаријег. Пре него што то учинимо позабавићемо се до данас познатим словенским изворима крунисања владара.

Словенски литургијски извори крунисања владара, као и друга чинопоследовања везана за структурирање и организацију дворског живота, доспели су у жижу интересовања научне јавности током девете деценије XIX stoleћа и од тада привлаче пажњу истраживача.

Број до данас познатих и објављених словенских извора није велик. Најстарији међу њима је непотпун чин крунисања (41а–41б) из *Синодика цара Борила*, НБКМ 289, с

1 Рад је настао у оквиру пројекта бр. 179078 („Српска теологија у 20. веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

краја XIV века, 1380–1393.² Њему, хронолошки гледано, следе два рукописна требника смештена у прелазном периоду између краја XIV и почетка XV столећа. У Требнику ГИМ СИН 675 налази се *М(о)л(н)тва вѣ провъзведеніи ц(а)рѣ* (154а–158а). Њу је први објавио Е. В. Барсов,³ да би је каснији истраживачи користили⁴ или се на њу позивали.⁵ У другом Требнику, ГИМ СИН 900, налази се *Молтва вѣ провъзведеніи цара* (185б–188б) која је, такође, привукла пажњу научних кругова.⁶ Следећи чин крунисања *Молтва на пославленіи ц(а)ра* (179б–181а) који се налази у Требнику СИН 307,⁷ из прве половине XV века, навођен је и кориштен⁸ на основу описа⁹ и издања К. И. Невострујева.¹⁰

Још један непотпун чин крунисања који је, на основу рукописног служабника Соловецке библиотеке из друге четвртине XVI века, објавио П. Сирку¹¹ кориштен је у истраживања словенског поретка крунисања владара.¹² Најмлађи познати извор крунисања владара *Чинъ бываѣнна пославленіи ц(а)ра* (150б–154б) налази се у Архијерејском служабнику НБКМ 954, с краја XVI – почетка XVII века.¹³

Детаљније истраживање корпуса евхологиона српске језичке редакције, које смо предузели за потребе овог истраживања, показало је да се, поред ових у науци познатих и кориштених извора, може говорити *још о седам српских рукописних и три стара штампана*, србуљска, *требника*¹⁴ са крунидбеним чиновима на које научна јавност до данас није била упућена.

Најстарији међу њима је чин крунисања владара *М(о)л(н)тва на пославленіи ц(а)ра* (222а–223б) који се налази у дечанском Требнику – ДЕЧ 69, из последње деценије XIV века, 1395–1400. године,¹⁵ и припада српској језичкој редакцији са цртама и рашке и ресавске правописне традиције.¹⁶ Писање *танког јера* у свим позицијама, осим у неколико примера са *дебелим јером*, удвајање *танког јера* у генитиву плурала именица одражавају традицију рашког правописа. Правила ресавског правописа највише су се одразила у исписивању вокала без прејотације у поствокалском положају и, нешто ређе,

2 Biliarsky 1993, 94. Класична студија о *Синодику*: М. Попруженко, *Синодик цара Борила*, Български старини, 8. София, 1928, недавно је допуњена бољим и путпунијим издањем - *Борилов Синодик*: Издание и превод, Иван Божилов, Анна-Мария Тотоманова, Иван Биљарски, София, 2010. У *Синодику* се налази и *Молитва за постављење кесара и чувара палате* (41б – 42а).

3 Барсов 1883, 25–31.

4 Biliarsky 1993, 95.

5 Афанасјева 2014, 238.

6 Афанасјева 2015, 36.

7 Ову књигу је 1653. године Арсеније Суханов из светогорског манастира Светог Павла, којим је тада управљао архимандрит Акакије, српског порекла, заједно са другим рукописима однео Патријарху Никону. Ти су се рукописи потом нашли у Синодалној московској библиотеци; Леонид 1877, 277.

8 Biliarsky 1993, 95.

9 Горский, Невоструев 1869, 163–198.

10 Пет молитава из овог рукописа објављено је у Гласу српског ученог друштва. Прве две објављене су у: Невострујев 1866, 136 – 156. Друге три: постављење цара, кесара, деспота и кнеза, у: Невострујев 1867, 360 – 364.

11 Сърку 1890, 122–124.

12 Biliarsky 1993, 96.

13 Biliarsky 1993, 103–115.

14 На Вуковићев штампани Молитвослов указао је раније Н. Радојчић, али друге две србуље није помињао: Радојчић 1948, 76–79.

15 Синдик 2011, 249.

16 Синдик 2011, 250.

после палаталних сугласника. У морфологији, јављају се облици из народног језика: заменица у енклитичком облику *го, га*, генитив сингулара придева с наставком *-ога*, као и наставак *-мо* у 1. л. плурала презента.¹⁷

Следећи чин – Чинъ бѣвѣднѣ на поспавленіѣ ц(а)ра (1056–1076) налази се у Требнику из рукописне збирке манастира Хиландара – ХИЛ 378, који је исписан у два наврата: први део са л. 1а–62б потиче из треће четвртине XV века, док други део са л. 63а–345б исписан је током прве четвртине XV века; оба дела писана су српском редакцијом старословенског језика, полууставом са остацима уставног писма; у другом делу, који, између осталог, садржи текст који анализирамо, заступљен је мешани правопис – са цртама и рашке и ресавске правописне традиције.¹⁸

Трећи чин – М(о)л(н)тва на поспавленіѣ ц(а)ра (966–98а) налази се у дечанском Архиепископском чиновнику из прве четвртине XV века (1415–1425) – ДЕЧ 129. У исписивању рукописа учествовала су четири писара, л. 75а–102б, у оквиру којих се налази и текст који анализирамо, исписао је четврти писар. Језик карактеришу особине српске редакције, са заступљеним особинама рашке и, ретко, ресавске правописне традиције. Његово писање карактерише проширена употреба *десетеричног* и испред *а* и *ѣ*, а у свему осталом држи се традиција рашког нормираног правописа са писањем прејотованих вокала у свим позицијама.¹⁹

Четврти чин – М(о)л(н)тва на поспавленіѣ ц(а)ра (361а–363б) налази се у рукописној збирци манастира Пећке Патријашције. Реч је о Требнику са номоканоном, с почетка XV века – ПЕЋ 77,²⁰ исписаним уставним писмом, српскословенским језиком с карактеристикама доресавског правописа.²¹

Следећи чин – М(о)л(н)тва на поспавленіѣ ц(а)ра (220б–221б) потиче из рукописног Требника манастира Дечана – ДЕЧ 68; највећи део рукописа, укључујући листове које и ми анализирамо, исписао је писар Давид 1422. године²² српском редакцијом млађе рашке правописне традиције, са недоследно помереном употребом прејотованих слова.²³

Шести чин – М(о)л(н)тва на поспавленіѣ ц(а)ра (160а–162б) из рукописне ризнице манастира Хиландара налази се у Требнику из друге четвртине XV века – ХИЛ 167, писаним српском језичком редакцијом, ресавским правописом.²⁴

Седми чин – М(о)л(н)тва на поспавленіѣ ц(а)ра (191а–194а) данас се налази у Националној библиотеци Русије, у Санкт Петербургу. То је Требник, ОР F.I.582, настао на прелазу из XV у XVI век.²⁵ Писан је српском језичком редакцијом, ресавским правописом. Група *ља* гдекад је исписана са вокалом без прејотације; из народног језика, без финалног *т*, јавља се 3. л. плурала презента.

²⁷ Чин крунисања владара налази се и у три²⁶ штампана српска требника из XVI века. У непотпуно сачуваном *Цетињском*, односно, *Црнојевићком требнику* (1495/96)

17 Синдик 2011, 250.

18 Богдановић 1978, 149.

19 Синдик 2011, 520.

20 Мошин 1968–1971, 85–87.

21 Мошин 1968–1971, 85.

22 Синдик 2011, 238.

23 Синдик 2011, 239.

24 Богдановић 1978, 99.

25 *Отчет Императорской публичной библиотеки за 1883 г.* Санкт Петербург, 1885, 18–23.

26 *Гораждански* (1523) и *Милешевски Требник* (1546) не садрже чинове крунисања владара.

налази се део чина од: ц(а)рь же възлагаетъ таа вѣнчавлющемоу се. и г(лаго)лющоу патрїарху. миръ въсѣмъ. дїаконъ. главы ваше г(осподе)ви прѣклоните:-(ве)щенныкѣ м(о)лит се сице. Тебѣ єдиног(о) ц(а)ря вѣкшомъ... па до краја чина (225а–227б). У *Требнику Божидара Вуковића* (1539) налази се чинъ биваєдн на поставленїе ц(а)ря (241а–243а) који се, донекле измењен, понавља и у *Требнику Јеролима Загуровића* (1570) – последованне, на поставленїе ц(а)ря от великихъ вельмоужь. (194а–196а).

У шест рукописа – ДЕЧ 69, ПЕЋ 77, ХИЛ 378, ДЕЧ 68, ХИЛ 167 и ОР F.I.582 – сачуван је комплетан текст молитава крунисања цара и царице, са извесним бројем „разнотења“ и разликама између њих углавном правописне природе. У рукопису ДЕЧ 129 јавља се део са „испуштеним“ текстом. Молитва на поставленїе ц(а)ря исписана је на л. 96б–97б и завршава се у четвртом реду л. 97б речима ... прнзрн от с(ве)таго жилища твоє(го). и вѣрнаго раб(а) їме р(екъ). егоже бл(а)гонз'воли выставити ц(а)ря надъ люд'ми твоимн с(ве)тымн. нх'же стежавъ: и наставља се, чини се, сасвим „природно“, без заглавља ѓ ц(а)р(н)цах' же, као у осталима, речима које припадају молитви крунисања царице: вьводит' се и ц(а)р(н)ца от прѣпосита. прѣдстоєщи и та патрїархъ. покръвена мафорномъ. Такође, у свим рукописима, сем у ХИЛ 378, у заглављу стоји м(о)л(н)тва на поставленїе ц(а)ря;²⁸ у ХИЛ 378 у наслову стоји чинъ биваєдн на поставленїе ц(а)ря.

Вредно је скренути пажњу и на једно место које је у наведеним преписима донето у облику који, по нашем мишљењу, одступа од грчког оригинала и самога смисла словенског текста. Реч је о завршном делу молитве за цара и делу реченице аще ли кс(тъ) моужь. вѣнчавает' се на мѣвонѣ великые цр(ъ)к(ъ)ве. и причаѣает' се прьвос(ве)щенноу или прьвос(ве)щеннику, како стоји у ОР F.I.582. Последње речи овог упутства потребују појашњење. Приређујући издање, између осталих, и молитву на постављање цара, Невострујев уз реченицу из извора – рукописног *Требника* бр. 374 Московске Синодалне библиотеке из XV века – која гласи аще кс(тъ) мѣжь, вѣнчаваете на мѣвонѣ великые цркве: и причаѣаете прьвосѣенникъ: додаје: чит.прежде освашенных²⁹ а у фус-ноти појашњава, позивајући се на Гоара и Симеона Солунског, да се новокрунисани причешћује од Дарова претходно освећених на Литургији.³⁰ На ово скреће пажњу и Иван Ал. Биљарски, наводећи исправан словенски текст који се јавља у *Требнику* бугарске редакције из 1532. године који се чува у Соловјецком манастиру: и по причени стѣ таннъ поклонѣтса скѣптрѣ.³¹ Он даље у приређеном тексту према рукопису бр. 954 Националне библиотеке у Софији из XVII века у коме стоји: и причаѣаетса прьвосѣеннъ додаје у фус-нотама „разнотења“ према рукопису бр. 371 Московске Синодалне библиотеке с краја XIV или почетка XV века, у коме јавља варијанта причаѣаетса прьвдесѣенннн.³² Превод на француски наведеног текста начињен је на основу исправке према рукопису бр. 371 Московске Синодалне библиотеке.³³

Потражили смо аналогију у старим штампаним српским требницима: *Требнику Јеролима Загуровића*, *Требнику Божидара Вуковића* и *Цетињском требнику*. У *Цетињском требнику* на л. 225а–227б сачуван је део *молитве на постављање цара*, и то

27 О њима видети: М. Пешикан и др. 1994.

28 Заглавље се доноси према Деч 69.

29 Невострујев 1867, 362.

30 Невострујев 1867, 367–368, фус-нота 24.

31 Biliarsky 1993, 99.

32 Biliarsky 1993, 112, фус-ноте 162 и 163.

33 Biliarsky 1993, 118 и фус-нота бр. 40 у оквиру превода на француски језик на стр. 118.

од половине упутства између прве и друге молитве па до краја *чина постављања царице*; сачувани део почиње: ц(а)рь же възлагаетъ таа вѣнчавающемоу се. и глаголющемоу патриархоу. миръ всѣмъ. діаконъ. главы ваше господевн прѣклоните: с(в)щенныкъ м(о)лит се сице. Тегѣ єдиного ц(а)ра вѣкомъ. иже земльное ц(а)р(ь)ство от тегѣ приидеть. И овде, слично тексту у рукописима, стоји аще ли кс(тъ) м(о)ужь. вѣнчаваєт се на адьвонѣ великыє цр(ь)к(ь)ве. и пригешаєт се прьвос(в)ещенноу. На л. 241а–243а Требника Божидача Вуковића исписан је чинъ бываєдын на поставленіє ц(а)ра,³⁴ у коме се јавља „стандардна“ варијанта која упућује на причешће цара, а која гласи: аще ли кс(тъ) м(о)ужь. вѣнчаваєт се на адьвонѣ великыє цр(ь)к(ь)ве. и пригешаєт се прьвос(в)ещенноу. У Требнику Јеролима Загуровића на л. 194а–196а исписан је комплетан *чин постављања цара и царице* са заглављем *последованне*, на поставленіє ц(а)ра от великыхъ вельмоужь. Завршни текст *последовања на постављење цара* доноси текстолошку новину, те стога овде доносимо завршетак, који гласи: и възидаетъ от антиднса стѣмоу патриархъ и дрѣже стѣмоу съ оубѣла роукама вѣнчаваєтъ его глаголює. въ нлє о(тъ)ца и с(ы)на и с(в)ет(а)го д(о)уха: и сѣа оубо бывають кгда ц(а)рь венчаваєт се. кгда же ли с(ы)нъ или дьщерь стѣмоу не възлагаєтъ патриархъ нъ даєтъ ю ц(а)роу. и онъ венчаваєтъ ихъ. аще ли ксѣтъ жена хошететъ вѣнчати се вѣнчаваєт се въпрѣдъ двѣрми цр(ь)ковными. аще ли ксѣтъ м(о)ужь. вѣнчаваєт се (sic!) прѣдъ двѣрми с(в)ет(а)го олгара великыє цр(ь)к(ь)вы. и пригешаєт ихъ патриархъ. и покланяєт се скупотромъ по трыщъ потоми глаголюєтъ патриархъ. слава въ вышнихъ(ь) б(о)гоу и на землн миръ въ ч(л)овѣ)цѣхъ бл(а)говоленіє трыщъ оглашаєт вѣнчаннаго. Овде се, што и наглашавамо, директно казује да нововенчане царева испред двери олгарскихъ сѣм патриархъ причешћује (и пригешаєт ихъ патриархъ).

Све напред речено упућује на закључак да је реченица и пригешаєт се прьвос(в)ещенноу,³⁵ која се јавља у свим анализираним рукописним текстовима, пренесена на словенски језик неадекватно, и да би тачан превод гласио, као нпр. у рукопису бр. 371 Московске Синодалне библиотеке: пригешаєтсѣ прѣдсѣщенными, или као у штампаном Требнику Јеролима Загуровића: пригешаєт ихъ патриархъ.³⁶

Разлог за појаву ове преводилачке грешке свакако треба тражити и у нестанку односно непознавању богослужбене праксе причешћивања пређеосвећеним Даровима приликом постављања на одређене дворске дужности (али и вршења Свете тајне Брака). То је преводиоце довело у ситуацију да мисле да оваквим преводом они, у ствари, исправљају грешку у грчком предлошку уместо да је чине.

Изворни текст чина крунисања цара доносимо према ДЕЧ 69. У напоменама доносимо „разнотчења“ која смо издвојили поређењем са осталим напред наведеним преписима. У издању смо сачували и пренели изворни правопис. Скраћене речи разрешене су тако што су изостављени делови стављани у обле заграде уколико је таква реч обележена титлом, а у угласте заграде ако титла над њима не постоји. Натписана слова спуштана су у ред на одговарајуће место. Задржана је изворна интерпункција. Велика слова исписивана су на местима где постоје у рукопису.

М(о)л(н)тва³⁷ на поставленіє ц(а)ра

По оублѣтени хоте съ б(о)гомъ ц(а)р(ь)ствовати. въ все ц(а)рьскыє ризы. кроми дьниднє³⁸ и стємы оубѣваєт се. сиць³⁹ оубо на⁴⁰ антидниси⁴¹ прѣжде поставленомъ. иже стое(т)ъ⁴² на адьвонѣ. сего прѣжде

34 Заглавље је истоветно као у Хил 378.

35 Наведено према Деч 69.

36 О поретку причешћивања приликом крунисања цара в. К. Невострујев, Три молитве, 367-368, фус-нота 24.

37 Хил 378: Чинъ бываєдын на поставленіє ц(а)ра.

38 Пећ 77, ОР F.I.582: дьниднн.

стонть оубо патріархъ н⁴³ прѣдстонть же и хотѣн вѣнчати се ц(а)рь. діакон(ь) г(лаго)лает(ь) діаконства.⁴⁴ Пръвос(вещен)ник(ь)⁴⁵ прѣкланяет(ь) ег(о)⁴⁶ глав(о)у⁴⁷ м(о)лит се сіцѣ:-⁴⁸

Г(оспод)н б(ож)є н(а)шь ц(а)рь ц(а)р(ь)ствоующнмь и г(оспод)ь г(оспо)дствоующнмь. иже самоушла прор(о)ка избравъ, и⁴⁹ раба своего д(авн)да. и помазавъ его ц(а)ра, над людѣи своих(ь)⁵⁰ їср(ан)ля. ты⁵¹ н(ы)нѣоуслыши м(о)ление н(а)ше⁵² недос(то)ннынхъ. призри⁵³ от(св)ятаго жилища твоего. и вѣрнаго раба своего онснцоу.⁵⁴ егоже бл(а)гоизволи въставити ц(а)ра над людѣи твоимн(св)етымнн. иже стѣжа⁵⁵ ч(ь)стною си⁵⁶ крвню. единороднаго твоего с(ы)на. помазати спод(о)би масломь радости. шобѣци его силоу⁵⁷ съвыше. постави на главѣ его вѣнчъ от камене⁵⁸ ч(ь)стнааго. дароуи емоу продльженне д(ь)ннн.⁵⁹ даждь⁶⁰ въ десницоу емоу скиптро сп(а)сеннн. посади его на прѣстолѣ правды. и ограда его силоу св(е)таго твоего д(о)уха. оукрѣпи⁶¹ мьшцоу емоу. покорн емоу все варварскыи езыкы. въсн въ ср(ь)дцѣ⁶² его страхъ твон. и къ сгрѣшающнмь прощенне. съблуди его въ непорочнѣи вѣрѣ. покажи⁶³ его тверда хранителя св(е)тѣн твоен съборнѣи⁶⁴ цр(ь)к(ь)вы правнло. яко да соудитъ людемь твоимь въ правдоу. и нищимь твоимь въ соудъ. сп(а)сетъ⁶⁵ с(ы)ны оубогынх(ь). и⁶⁶ дос(то)ннъ быти неб(е)сномоу ти ц(а)р(ь)ствнто :- Възглаш(ь)їяко твоа ис(ть) дръжава:-⁶⁷ И по адннѣ, възнмает(ь) днадилоу, и сапогы патріархъ, и дает(ь)

39 Хил 167: снди.

40 Деч 129: надь.

41 Деч 68, Хил 167: ан'дннн'сн. ОР F.I.582: сн оубо надь ан'дннн'сн.

42 Деч 129, Деч 68, Хил 167, ОР F.I.582: стонть.

43 ОР F.I.582: нема везника.

44 Пеѣ 77: діаконныкы.

45 Хил 378: Патріархъ.

46 Хил 378, Деч 129: нема заменице.

47 Деч 129: следи молитва, без дела реченице „моли се овако“.

48 Деч 68, ОР F.I.582: следи, киноваром исписано: м(о)л(н)тва :-.

49 Деч 129: без везника.

50 Пеѣ 77, Деч 129: твонх(ь).

51 ОР F.I.582: ты и.

52 Деч 129: м(о)лениа н(а)ша на.

53 Хил 167, ОР F.I.582: и призри.

54 Деч 129: рабаймер(екъ). Хил 167: раба своего онснцоу нмер(екъ). ОР F.I.582: ц(а)ра нашего онснцоу нмер(екъ).

55 Деч 129: речју стѣжавъ завршава се молитва и почиње молитвено правило крунисања царице речима: въводитъ се и ц(а)р(н)ца от прѣпоснта.

56 Хил 378: нема заменице.

57 Хил 378: нема именице. ОР F.I.582: съ силоу.

58 Пеѣ 77: каменїа.

59 Пеѣ 77: изостављена је реченица дароуи емоу продльженне д(ь)ннн.

60 ОР F.I.582: въдаждь.

61 ОР F.I.582: и оукрѣпи.

62 Пеѣ 77: въ ср(ь)дци.

63 ОР F.I.582: и покажи.

64 Хил 167, ОР F.I.582: и съборнѣи.

65 Хил 378: яко да свднть, и сп(а)сетъ с(ы)ны оубогынх(ь). Хил 167, ОР F.I.582: и сп(а)сетъ.

66 Пеѣ 77: без везника.

67 Хил 167: наставља се инципит възгласа делом и твое ис(ть) ц(а)р(ь)ств(во). Пеѣ 77: исписан је комплетан възглас: яко твоа ис(ть) дръжава. ц(а)р(ь)ство, и сила, и слава, о(ть)ца, и с(ы)на и св(е)т(а)го д(о)уха.

нхъ вистнарьс.⁶⁸ Яще ли ес(тъ) хотен⁶⁹ вѣнчати се с(ы)нъ ц(а)рєвь или дьши, или жена. не даєт(ь) дѣдндоу ни сапогы вистѣарєвн.⁷⁰ нъ ц(а)рєви прѣдаєт(ь) та патрїархъ, знаменаѣвь. ц(а)рь же възлагаєт(ь) та вѣнчавающо доу се. и глаголющоу патрїархоу миръ възѣм(ь) дѣакон(ь) главы ваше⁷¹ г(о)с(по)дєви прѣклоннѣ.⁷² с(вє)щенныкъ⁷³ м(о)литъ се⁷⁴~

Тєбє єдиного ц(а)ра вѣком(ь). иже зємльное ц(а)р(ь)ство от тєбє приєдиєт(ь). прѣклоннѣ вьно сь нами, и м(о)литъ ти се вл(а)д(н)ко⁷⁵ в'сѣх(ь). сьхрани єго под кровом(ь) твоимъ. оутвєрди єго ц(а)р(ь)ствєнє. оугод'на творити тєбѣ⁷⁶ в'сєгда того спод(о)ви. вьсиан вь д(о)уши єго прав'доу и множество мира. тако да вь оутиши⁷⁷ єго, тихо и без'мльв'ное житиє поживємъ. вь в'сакомъ⁷⁸ бл(а)гоч'сти и чистотѣ :- Възглаш(ь):- Ты во єси ц(а)рь мироу⁷⁹ и тєбѣ слав(о)у възснлаемъ⁸⁰:- и възнмаєт(ь) от ан'дннєса⁸¹ стємоу патрїархъ, и дрѣжє⁸² є сь сѣбѣ роукама, вѣнчаваєт⁸³ глаголює. вь нмє с(т)вѣца и с(ы)на и с(вє)т(а)го д(о)уха. и сна оубо бывають(ь). єгда ц(а)рь вѣнчаваєт се. єгда же ли⁸⁴ с(ы)нъ или дьши, стємоу не възлагаєт(ь) патрїархъ. нъ даєт ю⁸⁵ ц(а)роу, и онь вѣнчаваєт ихъ. и яще ес(тъ) жена хотєн вѣнчати се. вѣнчаваєт се на ав'густалин и ан'дннєси.⁸⁶ яще ли⁸⁷ ес(тъ) лоужь. вѣнчаваєт се на м'вонѣ великыє цр(ь)к(ь)вє. и причєнаєт се прьвос(вє)щенноу.⁸⁸ и покланяєт се куп'тромъ⁸⁹ , г'ци., потом(ь) глаголюєт(ь) патрїархъ. слава(а) вь вышнїх(ь) б(о)гоу и на зємли мирь. вь чл(о)вѣцѣх(ь) бл(а)говоленнє , г'ци, и оглаш(а)єт вѣнчан'наго :-

» О ц(а)р(н)цахъ же. « Прѣд поставлєт се тало на трапєзѣ стєла. и стоєщє ц(а)рєви и патрїархоу. вьводнтъ се⁹⁰ ц(а)рница от препоснта.⁹¹ и прѣдстоєщи⁹² та патрїархъ.⁹³ покрьвєна

н(ы)на, и пр(ы)сно и вь вѣкы вѣкомъ адинь. ОР F.I.582: тако твоє ес(тъ) дрѣжава. и твоє ес(тъ) ц(а)р(ь)ство, и сна и слава с(т)вѣца и с(ы)на и с(вє)т(а)го д(о)уха, н(ы)на:-.

68 Хил 378: протовистнарьс.

69 ОР F.I.582: яще ли же хотєн.

70 Хил 378: протовистѣарєвн.

71 Хил 378, Хил 167: нашє.

72 Пєћ 77: прѣклоннѣ.

73 Хил 378: патрїархъ.

74 Хил 167: придодат прилог снє. ОР F.I.582: снє. и м(о)л(н)твѣ:-.

75 Хил 378: нєма именицє.

76 Пєћ 77: тєбѣ творити.

77 Пєћ 77: оутиши. ОР F.I.582: вь оутѣши.

78 ОР F.I.582: вь в'сакон.

79 Хил 378: додата синтагма х(р)ист)є б(о)ж)є нашє.

80 Пєћ 77: исписан вазглас до краја: възснлаемъ с(т)вѣца, и с(ы)ноу и с(вє)т(о)му д(о)ухъ. н(ы)на, и пр(ы)сно, и вь вѣкы вѣкомъ адинь. ОР F.I.582: възснлаемъ с(т)вѣца и с(ы)ноу и с(вє)т(о)му д(о)ухъ:-.

81 Пєћ 77: андннєса. ОР F.I.582: и възєм'лєт от андннн'сєа.

82 ОР F.I.582: дрѣжє ю.

83 Хил 378, Хил 167: после глаголског облика вѣнчаваєт додат замєнички облик єго.

84 Пєћ 77: или.

85 Хил 378: нєма замєницє.

86 Хил 167, ОР F.I.582: ан'дннн'си.

87 ОР F.I.582: без рєчцє ли.

88 ОР F.I.582: прьвос(вє)щенноу.

89 Пєћ 77: скнп'тромъ, Хил 167: ск'п'тром(ь), ОР F.I.582: ск'п'тромъ. У Дєч 69 писар је, вероватно, нєхотицє изоставио иницијално с.

90 Дєч 129: одавдє почињє правило крунисања царицє.

91 Хил 378: прѣпоиснта.

92 ОР F.I.582: прѣдстоєщоу.

93 Дєч 129, Хил 167: прѣдстоєщи и та патрїархоу.

мѡфѡрѡмѡмь.⁹⁴ н⁹⁵ дѡконоу г(лаго)лющ(оу) дѡко(н)ства г(лаго)лет(ь) патрѡрхъ м(о)л(н)тѡу юже и над ц(а)ра прѣтѡрае тѣю г(лаго)лы на женоу. егда ѡтѡедоуть⁹⁶ ю. и ѡткрѡяют(ь)⁹⁷ мѡфѡрь. н⁹⁸ прѡстирают(ь) нею јако не видѣти се еи. н⁹⁹ тако прѡводеть¹⁰⁰ ю къ патрѡрхѡу. н¹⁰¹ възимаетъ патрѡрхъ ѡт трапезы стѡлоу, и дають¹⁰² ю ц(а)рю. н¹⁰³ тѣ вѣнчавають ю. дѡконоу¹⁰⁴ г(лаго)лющ¹⁰⁵ главы ваше¹⁰⁶ г(о)с(п)одеви прѣкло(н)те¹⁰⁷ н¹⁰⁸ г(лаго)лет(ь) патрѡрхъ¹⁰⁹ вътороу¹¹⁰ м(о)л(н)тѡу н¹¹¹ оучитъ ю¹¹² н¹¹³ тако ѡставляетъ ю патрѡрхъ. н¹¹⁴ сѣдѡи съ ц(а)ремь, покланяетъ се ии съборъ по законоу.¹¹⁵ и еже¹¹⁶ вѣнчавають се на мѡвѡнѣ великыи цр(ь)кве. исхѡдитъ¹¹⁷ носе стѡлоу :-

Литература

Афанасьева, Татьяна. И. (2014): „К вопросу о времени и месте славянского перевода Евхология Великой церкви“, Русский язык в научном освещении, 1 (27), 237–251.

Афанасьева, Татьяна. И. (2015): „Славянская версия Евхология Великой церкви и ее греческий оригинал“, Труды Института русского языка им. В.В. Виноградова РАН, 5, 9–44.

Барсов, Елпидифор Васильевич (1883): *Древнерусские памятники священного венчания царей на царство*, Императорское московское общество истории и древностей российских, Москва.

Богдановић, Димитрије (1978): *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, САНУ Народна библиотека СР Србије, Београд.

Борилев Синодик (2010): *Борилев Синодик*. Издание и превод, Иван Божилов, Анна-Мария Тотоманова, Иван Билярски, ПАМ Пъблишинг Къмпани, София.

94 Хил 378: мѡфѡромь.

95 Пећ 77, ОР F.I.582: нема везника.

96 ОР F.I.582: ѡтѡедеть.

97 ОР F.I.582: ѡткрѡяю – облик из народног језика.

98 Пећ 77: нема везника.

99 Пећ 77, ОР F.I.582: нема везника.

100 Хил 378, Деч 129: прѡводитъ. У Хил 167, као и у Деч 69: прѡводеть.

101 Пећ 77: нема везника.

102 ОР F.I.582: и дають ю ц(а)роу.

103 ОР F.I.582: нема везника.

104 ОР F.I.582: и дѡконоу.

105 Хил 378: додато дѡко(н)ства.

106 Деч 129: само ове речи.

107 Хил 378: главы ваше г(о)с(п)одеви. ОР F.I.582: прѣклониць.

108 Пећ 77: нема везника.

109 Пећ 77: додат везник и.

110 Хил 167, ОР F.I.582: и второу.

111 Деч 129: без везника.

112 Хил 378: ю.

113 ОР F.I.582: без везника.

114 Деч 129: без везника.

115 Хил 378, Деч 129: и сѣдѡи съ ц(а)ремь. покланяетъ се и съборъ по законоу.

116 Деч 129: иже и без прѣтходног везника. Хил 167: еже и без прѣтходног везника.

117 Деч 129: и исхѡдитъ.

Горский, Александр Васильевич, Невоструев, Капитон Иванович. (1869): *Описание славянских рукописей Московской Синодальной библиотеки, III: Книги богослужебные*, 1, Синодальна типографија, Москва.

Леонид, архимандрит (1877): „Славено-српска књижница на Св. Гори Атонској у манастиру Хилиндару и Св. Павлу“, Гласник Српског ученог друштва, књ. XLIV, 231–304.

Мошин, Владимир (1968–1971): „Рукописи Пећке патријаршије“, *Старине Косова и Метохије* 4–5, 5–135.

Невоструев, Капитон Иванович (1866): „Двије старинске српске молитве: Кад долази владика у своју епархију и При случају навале непријатеља (на Србију)“, Гласник српског ученог друштва, књ. III (XX), 136–156.

Невоструев, Капитон Иванович (1867): „Три молитве“, Гласник српског ученог друштва, књ. V, (XXII), 360–364.

Отчет Императорской публичной библиотеки за 1883 г. Санкт Петербург, 1885.

Пешикан, Митар и др. /прир/ (1994): *Пет векова српског штампатрства 1494 – 1994*, Београд.

Попруженко, Михаил Георгиевич (1928): *Синодик царя Борила*, Български старини, 8, Софија.

Радојчић, Никола (1948): *Обред крунисања босанскога Краља Твртка I – Прилог историји крунисања српских владара у средњем веку*, Београд: САН, Посебна издања, књига СХLIII, Одељење друштвених наука, књига 56.

Синдик, Надежда /прир/ (2011): *Опис ћирилских рукописних књига манастира Високи Дечани*, Београд: Народна библиотека Србије.

Сырку, Полихроний Агапиевич. (1890): „Литургические труды патриарха Евфимия Терновского“, К истории исправления книг в Болгарии в XIV в., I, 2, *Время и жизнь патриарха Евфимия Терновского*, Санкт-Петербург.

Biliarsky, Ivan Al. (1993): „Le rite du couronnement des tsars dans les pays slaves et promotion d'autres axiaï“, *Orientalia Christiana Periodica*, vol. 59, 91–139.